

Folklorşünas alim Əli Şamilin "Qaşqaylar və onların folkloru" kitabını oxuculara təqdim edirik

əvvəli ötən saylarımızda

Kavə İrevani "Bir gülüm, açmışam budağ Aya san" və "Yorulmaz yağcıyanım" mısraları ilə başlanan şeirini oxuyur. Sonra söz Qulamrza Rəcəbə idirə verilir. O da "Yaşı alma" adlı kitabı nəşr etdiyi yerdə danışıq və "Qaşqay" şirini oxuyur. Eləbil kimsə Əsalan Mirzəyiyeməlisdəxanları da olduğunu pıçdayı. Əsalan bə daha kişləşəşə vermür. "Hər kişinin arxasında bir güclü xanım var" deyər Məuqır Kəvaninin xanımı Turan xanım haqqında xoş sözlər söyləyib sözü ona verir. Turan xanımdan sonra Əsalan Mirzəyi növbə ilə Əzizə xanıma və uşaq kitablarının yazarı Zara Tahiriyə də söz verir.

Məlisədə çıxış etməyənlər haqqında da Əsalan bə bilgilər verir. Onun verdiyi bilgilər hədə güllüşə-qarşılardı. Toplantı qatılanlardan Kavə İrevani və Qulamrza Rəcəbə İdirinin soyadları diqqətimizi çəkir. Hə ikisi deyir ki, soyadları Qaşqay elində İrevani və İdir tayfalarından alırlar. Yəni indiki İdir və İrevan bölgəsində son 300-400 ildə gəlməyiblər.

Məlisədə uşaq ədəbiyyatını inkişaf etdirməyə çalışan gənc qadın yazarılarla da tanış olduq. Cəfər Eyvazı Yadıqurı "Mezun Qaşqayı. Şeirəri", Əsalan Mirzəyi "Qaşqay tapmacaları", Əvəzollah Səfəri Kaşkülü "Yetim yal"(Qaşqaylar dağ silsiləsində ayrı olan yüksəkliyə, tapəyə, dağa yetim yal deyirlər. Şair Qaşqay elinin Türk xalqından uzaq düşdüyünü güman etdiyindən onları yetim yala, tək yüksəkliyə bənzədir. Yetim bizim yetim dediyimiz sözün Qaşqay ləhcəsində deyilirdir. Ə.Ş.) kitablarını, Zahra xanım Tahirifər uşaqlar üçün yazdığı bir neçə kitabçasını mənə bağışladılar. Baxdım ki, son illər Qaşqaylar ana dilində müxtəlif mövzuda xeyli kitab nəşr etdiriblər. Tanışlıq və ürkə sözlərini söylədikdən sonra Ətşin Hətamı, Əli Bəhmənyar, Sasan Karimi, Səid Görgünpur, Milad Şehriyari və Xosro Setorkiandan ibarət gənc musiqiçilər çalib oxumağa başlayırlar.

Orada mən Qaşqay mahnılarından başqa bir mahnı eşitmədim. Dinlədiyim mahnıların işerisində "Dağlara" mahnısı daha çox ürəyimə yaldı. Mahnını müğənni belə oxuyurdu:

Dayan, bax dize, dağlar,
Dəyəğ ol bize, dağlar.
Qaşqaydan bir salam,
Apar Təbrizə dağlar.
Apar Təbrizə dağlar.
Təkrar
Dayan, bax dize, dağlar,
Dəyəğ ol bize, dağlar.
Qaşqaydan bir salam,
Apar Təbrizə dağlar.
Apar Təbrizə dağlar.
Dağlara, dağlara, düşdüm uzaq yollara,
Dağlara, dağlara, dərdimə yoxdur çara.
Dağlara, dağlara, hara gedə min xuda.

Təkrar
Dağlara, dağlara, düşdüm uzaq yollara,
Dağlara, dağlara, dərdimə yoxdur çara.

dur çara.
Dağlara, dağlara, hara gedə min xuda.

Sən bilən kənn oğlan,
Açma qətlənn oğlan,
Qoy qazılsın dağlara,
Sənin məzarı? oğlan.
Təkrar
Sən bilən kənn oğlan,
Açma qətlənn oğlan,
Qoy qazılsın dağlara,
Sənin məzarı? oğlan.
Dağlara, dağlara, düşdüm uzaq yollara,

Dağlara, dağlara, dərdimə yoxdur çara.

Dağlara, dağlara hara gedə min xuda.

Təkrar

Əritməz qar dağlar.
Açıqını deyim ki, şeir mənə mahnı qədər ləzzət vermədi.
Bunu hiss edən Əmin bəy dedi ki, Qaşqaylar kimi sizi də mahnının musiqisindən çox oradakı "Qaşqaydan bir salam, Apar Təbrizə dağlar" nəqarəti özünə çəkir. Musiqisi bundan daha güclü olan şeirlərimiz heç belə maraqla dinlənmir."

Şirada türkca yazıb-yaratmış şairlər
Qaynaqlarda Şirada yaşamış, Türkca yazıb-yaratmış şair və alimlər haqqında xeyli bilgi var. Baba Kuhinin, İmadəddin Nəsiminin Şirada gəlmələri də təsadüf saymaq olmaz. Görünür, orada on-

etti ki bu kitabı mənə icun Turkiye cəvurmağ gerek. Bende dahi istitatom kada rıncə ceht etdim ve ol bey devletinde Turkiye".

İsfahan yaxınlığındakı Ərdistanda darğa olan Zeynəddin Nur Əli bəy Mahmudlu Türk idi və Fars dilini də bilmiş. Elə isə o, əhalisi Fars olan şəhərdə necə darğalq edir-

Qaşqaylar və onların folkloru

Nəsir Əkbərinin bağındaqı toplantıdan bir görüntü

Dağlara, dağlara, düşdüm uzaq yollara.
Dağlara, dağlara, dərdimə yoxdur çara.

Dağlara, dağlara, hara gedə min xuda.
Mahnının müəllifləri ilə maraqlandım. Dedilər ki, sözləri Əvəzollah Səfəri Kaşkülüdür. İlk dəfə oxuyan, mahnı şəklinə salınan isə rəhmətlik Teymurixan olmuşdur. Ondan sonra Qaşqay müğənniləri toy-düyünlərdə oxumağa başlamışlar.

Sonralar Əvəzollah Səfəri ilə görüşəndə "Dağlar" şeirini yazıb mənə verməsini xahiş etdim. Sağ olsun, həm öz səsi ilə oxudu, həm də yazıb verdi. Şeir aşağıdakı kimidir.

Dağlar, ey yağı dağlar,
İllər ortağı dağlar.
Sizi xəzan çürüdür,
Bizi il dağı dağlar.
Dayan, bax dize, dağlar,
Dəyəğ ol bize, dağlar.
Qaşqaydan bir salam,
Apar Təbrizə dağlar.
Dağlara, dağlara, düşdüm uzaq yollara,
Dağlara, dağlara, dərdimə yoxdur çara.
Dağlara, dağlara, hara gedə min xuda.
Dağlara, dağlara, dərdimə yoxdur çara.
Təkrar
Dağlara, dağlara, düşdüm uzaq yollara,
Dağlara, dağlara, dərdimə yoxdur çara.
Bu günlər ki bizdə var,

lan almayan, sevan bir ədəbi mühit varmı. Professor Şahin Mustafayev "İpek yolu səfərlənmələri: bir Akkoyunlu el yazmasında 1419-1421 yıllarında Çin'e göndərilən bir Timurlu büyükelçisinin tarixi" (Yüksələn İpek yolu 3.cilt (İpek yolunda kültür və sənət), Ankara - 2016) məqaləsində yazır: "Mətnin içeriğindən belli olduğu gibi, el yazması 1494-95 yılında Akkoyunlu Devleti'nde İran'da Ardistan şəhərinin darğası emir Zeynəddin Nur Ali Bey Mahmudlu'nun emri üzerine Hacı bin Muhammed Ardistanlı tərəfindən Farsça'dan Türkçəyə çevrilmiş və hazırlanmışdır" (səh.68). Demək, Hacı bin Muhammed Ərdistanlı 1494-95-ci illərdə tərcüməşünlə məşğul olmuş.

Mevlana Qiyasəddin Nəikəş tərəfindən yazıya alınmış günlük raporu ("Ruznəmə") çevirən Hacı bin Muhammed Ərdistanlı yazır: "Və əhli nəzardan gizli kalməsən ki bu kitabın əslisi Parsi dilində idi. Cənab tarixi-hicri təvəzi yuz yıla yetmiş mirazam-i ekrem Zeynuddin Nur Ali Bey Mahmudlu Ardistan şəhərinə darğalıq gəldi. Bir gün anın mədisində ol kitabı oğurlar idi. Hər cənd ki ol bəy savad oğurlayib idi illa Parsicə bilməz idi. Bende- i kemlərin Hacı bin Muhammed-i Ardistanlıya emr

miş? Bunun bir cavabı var: 15-ci yüzildə Ərdistanda yaşayanlar arasında Türklər çox imiş. Özü də onlar ana dilində nənki yazıb-oxumağı bacarmış, hətta Fars dilindən əsərlər tərcümə etmək səviyyəsində qabiliyyətləri varmış.

Əli Kamalının topladığı "Koroğlu dastanı"nın "Koroğlunun Türkmen səfəri" mədisində (qolunda) Ərcistandan adı keçir.

Koroğlu Aşiq Cünuna deyir:
- Ay aşiq, mən istəmə gedəm Türkəməne. Sən Türkəməni yolları gətirmiş. De görüm, hansı cəddə yaxınlaşdır və hansı xəter var və hansı bixəterdir?

Aşiq Cünun dedi:
- Koroğlu, dörd danə cəddə var Türkəməne gəder. Hər dördünün də vəsfini icazə versəy saz ilə dəyərim ki, sən xoş olay.

Koroğlu dastur verdi, bir mədis qurub, şərbəti-şərbət, yemağ- içməğ başlandı. Koroğlu dedi:

- Aşiq, de!
Aşiq Cünun sazını basıb sinəsinə çar cəddənin vəsfini belə deyir:
Çamlibədən Türkəməne gədəndə, Əvval çatar Ərcistana, Koroğlu. Dörd yolu var Ərcistandan aralı, Hər biri gəder bir yana, Koroğlu. Məğribdən yol salma, xəteri çoxdur, Vəli bu yollardan çox-çox yoxdur, Dağ-daşdır, qarlır-çışdır, souqdur, Dağlar çərq olub dumanə, Koroğlu. Havaludur, basəfadur hər yeri, Gülüstəndə yolu, bağı-İrəmi, Yeddi yerdən yolu kesüb herami, Yola qoymazlar quş qona, Koroğlu. Keç olən cəddədir Türkəməni yolu, O cəddədir dəyim ticarət malı, Üzümzə cəddəndə karvanun dalı, Çox uzaxdır Türkəməne, Koroğlu. Görünür, biz "Koroğlu dastanı" (Əli Kamalın arxivində) kitabını nəşrə hazırlayanda Ərdistanlı Ərcistan kimi yazmış. Ərdistanın yerləşdiyi ərazi şeirdə təsvir edilən yerə uyğun gəlir.

Professor Möhsün Nəğisoylu 2000-ci ildə "Elm" nəşriyyatında çap etdirdiyi "Orta əsərlərdə Azərbaycanca tərcümə sənəti" kitabında yazır: "Tarixi qeyd olunmuş

Türkçəyə sətiraltı tərcüməli ən qədim Quran əlyazması İstanbuldakı Türk və İslam əsərləri muzeyində saxlanan nüsxə (N-73) hesab olunur. 734/1313-cü il tarixli bu 1288-ci (miladi 1872) əlyazmanı Məhəmməd bin Əl-Həcc Dövləşah Şirazi köçürmüşdür, sətiraltı tərcümə də onundur...

Tərcüməçinin Şirazdan olmasını və bu şəhərdə tərcümədən indiyədək Azərbaycan Türklərindən olan Qaşqay tayfalarının yaşamaması, Vəli Şirazi, Nişati Şirazi kimi tərcüməçilərin də Şirazi olmalarını nəzərə alsaq, bu tərcümənin dilinin Azərbaycan Türkçəsinə daha yaxın olduğunu güman etmək olar.

Möhsün Nəğisoylu Sədinin "Gülüstən" əsərinin Türkçəyə sətiraltı tərcüməsini ilk nüsxəsinin 14-cü yüzildəki nüsxəsindən, istedadlı və peşəkər tərcüməçi Məhəmməd bin Hüseyn Katib Nişatinin "Şühədanəmə" və "Şeyx Səfi təzkirəsi"ni ustalıqla çevirməsindən də söz açır.

Möhsün Nəğisoyluya görə, Şiraz hakimi Qazan xan Saru Şeyx oğlu tərcüməçi-şair Nişatiyə ədibdir ki, Şah Təhməsinin emri ilə Hüseyn Vaiz Kaşifin (ö. 1504) "Rövzətülşühəda" (Şahidlər bağçası) əsərini Türkçəyə çevirsin. Nişati də şahin emri ilə "Şühədanəmə"ni çevirdikdən bir neçə il sonra, yəni 948/1542-ci ildə "Şeyx Səfi təzkirəsi"ni də çevirir. On sözündə də yazır ki, "həzrət şeyxin təzkirəsi...Fars dili ilə yazılmış idi və Türk talibləri ilə sufilər Pars dili ilə anlamazlar və məlur etmədiklərinə faydasından mərhum qalırlar. Əgər Türkiyə dönsə, qamı Türk müridləri, bəlkə bütün Türkiyə adamlarından faydalar görürlər..."

Bu şəhərdə iken əmrü işarət oldu kim, nə qədər kim tezrak işe bu kitabı təsnif edə gör... Bu təzkirənin təsnifinə məşğul oldum".

Möhsün Nəğisoylu Nişatinin tərcümələrinin canlı xalq düşüncəsi üslubunda olduğunu yazır.

ardı var...